

Een nieuwe visie op de inrichting van de Salon van koningin Wilhelmina op Het Loo

Paul Rem

Inleiding

Op 20 juni 1984 werd Paleis Het Loo als museum voor het publiek opengesteld. Aan een intensieve restauratie, waarbij het paleis een metamorfose onderging, was een einde gekomen. De restauratie was aanvankelijk omstreden en de strijd werd tot in de Tweede Kamer uitgevochten. In 1976 was een dubbelnummer van het *Bulletin KNOB* geheel gewijd aan de restauratieproblematiek rond Het Loo, waarbij de discussie centraal stond of met het besluit van een gedeelte van het landschappelijk aangelegde paleispark op te geven en het blootleggen van de bakstenen buitenmuren de bijzondere uitstraling van het paleis niet verloren zou gaan. Het vertrouwde beeld van het 'witte paleis in het groen' werd destijds door velen nog geassocieerd met koningin Wilhelmina, die zeer vaak op Het Loo verbleef en er in 1962 overleed. Niet minder vroege deskundigen op het terrein van het historisch interieur zochten af of Het Loo na de restauratie wel representatief kon zijn voor de geschiedenis van de bewoning door de Oranjes. Met name het streven naar een chronologische volgorde in de bestemming van de opeenvolgende vertrekken werd bekritiseerd.

Nu, ruim twintig jaar later, heeft de voortgang van het historisch onderzoek geleid tot nieuwe inzichten die recent hebben geleid tot de herinrichting van de Zitkamer van koningin Emma en de aanpassing van de inrichting van de Slaapkamer van koning Willem III en de Zitkamer van Prins Hendrik. De Salon van koningin Wilhelmina wordt hier nader besproken. De inrichting van dit vertrek zoals die tot voor kort bij het publiek bekend was, is sterk gewijzigd, doordat kon worden teruggegrepen op een relatief goed gedocumenteerd bewoningsmoment.

Vaststelling chronologische 'wandeling' door Het Loo tijdens restauratie

Sinds de opening van Paleis Het Loo als museum is de bezoekersroute in het hoofdgebouw onveranderd gebleven. De bestemming van de vertrekken zoals die tijdens de restauratie werd vastgesteld, bleef gehandhaafd. De grotendeels chronologische rondgang door de circa veertig vertrekken heeft zijn waarde bewezen in het licht van de opdracht van de Staat: het

tonen van bijna driehonderd jaar bewoningsgeschiedenis van Het Loo door het Huis Oranje-Nassau. De restauratiecommissie zag zich voor taak gesteld de historische samenhang tussen de vertrekken gedurende één en dezelfde bewoningsperiode op te geven, door aan alle aansprekende Oranjes vanaf de bouwgeschiedenis van Het Loo aandacht te schenken, met het hoofddaccent op de periode van de bouwheer en zijn echtgenote, koning-stadhouder Willem III en koningin Mary II. Gedurende de lange geschiedenis van het paleis bewoonden de hoofdbewoners onveranderd dezelfde reeks van vertrekken op de eerste verdieping van het westelijk deel van hoofdgebouw en de twee westelijke paviljoens. Bij de restauratie werd dit vorstelijk appartement als ensemble losgelaten en opgedeeld in vertrekken, gewijd aan leden van het Huis Oranje-Nassau die, bepaald door de historische wandeling door het huis, simpelweg 'aan de beurt' waren. De restauratiecommissie was zich hiervan bewust en stelde al in 1972: "Het is onvermijdelijk dat de te kiezen bestemming voor de verschillende vertrekken samenhangt met de persoonlijke inzichten van de samenwerkende architect en museumdirectie. Een ander team zou tot andere oplossingen kunnen komen".¹

Nu zou elke andere 'oplossing' dezelfde verstrekkende gevolgen hebben gehad, omdat niet voor elk vertrek een inrichting voor handen is, die volledig of overtuigend is. Dat was overigens al zo in 1972, daar zelfs het interieur van koningin Wilhelmina, vierentwintig jaar nadat zij het vorstelijk appartement had verlaten, al niet meer intact was. Na haar overlijden in 1962 werd in opdracht van koningin Juliana een aanzienlijk aantal meubelen, zij het niet de meest beeldbepalende, in andere vertrekken op Het Loo geplaatst en zelfs naar andere paleizen overgebracht. Dat brengt ons bij de consequentie van het principe van de chronologische opeenvolging van de inrichting van de vertrekken, die veronderstelt dat een overtuigend beeld van de bewoning gegeven wordt. De moeilijkheid deed zich voor dat zeer weinig authentieke objecten van de Oranjes of van Het Loo voorhanden waren uit de periode van voor 1795, het jaar van de confiscatie van de inrichting van de paleizen door de Bataafse Republiek. Ook van de negentiende-eeuwse vorsten en vorstinnen beschikte Het Loo niet over alle onderdelen die in boedelinventarissen werden

Afb. 1. Paleis Het Loo, de Salon van koningin Wilhelmina in 1973. Foto A.A.W. Meine Jansen, Baarn.

opgesomd. Gekozen werd voor een inrichting waarbij zo veel mogelijk onderdelen, gerelateerd aan de hoofdbewoner van het betreffende vertrek en afkomstig uit verschillende paleizen en perioden, in een nieuwe samenhang werden geplaatst. Ook achtte de museumstaf het noodzakelijk in elk vertrek één of meerdere portretten van de betreffende persoon te tonen, om voor de bezoeker de bestemming van de kamer te verduidelijken.

Een historisch interieur is een samenstelling van onderdelen zoals de plek in het gebouw, de afwerking van de architectuur van het vertrek en de verplaatsbare interieuronderdelen. In de ideale omstandigheid zijn alle onderdelen bewaard gebleven en authentiek. Dat bij de restauratie van Het Loo het accent viel op de late zeventiende-eeuw, had tot gevolg dat in de negentiende-eeuwse vertrekken de eigentijdse T-vensters moesten wijken voor de gereconstrueerde zeventiende-eeuwse schuifvensters. *Dramatischer was de keuze om enkele vertrekken binnen het hoofdgebouw te verplaatsen.* Omwille van de chronologie van de wandeling van de bezoekers 'zakten' de Salon en de Werkkamer van koningin Wilhelmina een verdieping, zodat de bezoeker aan het einde van de rondleiding

kennis kon maken met de laatste bewoner van Het Loo. Helaas kan hierdoor ook de Salon van koningin Emma niet op zijn authentieke plek worden opgebouwd. De betimmeringen bleven waar zijn waren, maar behangsels, tapijten, gordijnen en meubelen verhuisden mee naar die nieuwe plek. Nu, enkele decennia later, dreigt het gevaar van gewenning: het is net alsof het altijd zo geweest is! Een tweede gevaar vormt de omgang met de interieuronderdelen die lange tijd zijn gezien als inwisselbare rekwisieten en niet als onderdelen binnen het historisch interieur. Op Het Loo zijn weliswaar geen afgestoten interieurs uit andere Nederlandse paleizen opnieuw opgebouwd, maar in enkele kamers zijn wel bekende 'hoekjes' en 'zitjes' uit andere paleizen geïmiteerd. Op Het Loo is het verleden in zekere zin maakbaar geweest, maar daar staat tegenover dat Het Loo bewust heeft gekozen voor gemeubileerde vertrekken waarin onderdelen van de rijke collectie konden worden getoond, en niet voor stijkamers. *In principe zou het nog steeds mogelijk zijn de verplaatste ruimtes weer op hun eigen plek terug te brengen.* De financiën laten dat nu evenwel niet toe. Vergroting van kennis over het historische interieur maakt het evenwel mogelijk het beeld bij te stellen. Bij de restauratie was in feite gekozen voor een

opstelling waarbij van één persoon zoveel mogelijk aansprekende, historisch belangwekkende objecten bij elkaar werden gebracht, terwijl de werkelijkheid niet altijd een rijker beeld te zien zou hebben gegeven. Deze specifieke museale visie van Het Loo werkte niet in de Salon van koningin Wilhelmina, waarvan, zo bleek eerst tijdens recent onderzoek, de meeste inrichtingsstukken in het depot aanwezig waren. Een nieuwe keuze voor één bepaalde fase in het interieur zou

maken dat toevoegingen weggelaten konden worden, en objecten uit het depot een tweede kans konden krijgen.

De Salon van Wilhelmina museaal gepresenteerd

De Salon van koningin Wilhelmina behoort tot de kleine groep van vertrekken die tijdens de restauratie zijn gereconstrueerd op een niet-authentieke plek, overigens met exact

Afb. 2. Paleis Het Loo, de museale Salon van koningin Wilhelmina in 1997. Foto Alice Strid, Zweden.

dezelfde afmetingen als de oorspronkelijke Salon. Gedurende de negentiende eeuw maakten deze ruimten deel uit van het appartement van de echtgenotes van de opeenvolgende koningen. Nadat koningin-moeder Emma haar Blauwe Salon ontruimde in verband met de te verwachten komst van een echtgenoot voor haar dochter, diende het vertrek als Tuinkamer, waarbij een tot deur uitgebroken venster toegang gaf tot een terras. Koningin Wilhelmina bleef na haar abdicatie van de Tuinkamer gebruik maken voor maaltijden met personen uit haar onmiddellijke omgeving.² Tijdens de restauratie werd de zeventiende-eeuwse situatie van dit vertrek weer teruggebracht door de haardpartij van de oostwand naar de noordwand te verplaatsen, op de plek waar in de vroege negentiende eeuw dubbele deuren toegang gaven tot het naastgelegen vertrek. Aan de linkerzijde werd een uit de bouwtijd stammende deuropening hersteld. De deur naar het terras werd weer verbouwd tot een venster. Een verrassing bleek de ontdekking van het oorspronkelijke houtbeschilderde plafond, achter het negentiende-eeuwse stucplafond. Bij de decoratieve afwerking van de deuren en hun omlijsting en de lambrisering werd teruggegrepen op sporen van de oudste beschildering, die bij de restauratie waren blootgelegd.

Na haar abdicatie trok koningin Wilhelmina zich officieel terug uit het koninklijk appartement op de eerste verdieping. Tot haar dood zou zij enkele eenvoudige vertrekken in het westelijk buitenpaviljoen bewonen. Koningin Juliana liet de inrichting van de Salon van haar moeder evenwel grotendeels intact en ook stond zij 'de oude koningin' toe de Salon te gebruiken bij bijzondere gelegenheden. Bij de tachtigste verjaardag van koningin Wilhelmina in 1960 doopte haar personeel haar voormalige Salon om in 'Cadeaukamer', omdat hier de verjaardagsgeschenken waren samengebracht.³ Deze benaming was overigens bij koningin Wilhelmina onbekend. Twee jaar later, na haar overlijden, werd de kamer grotendeels ontruimd. Onder meer van de meubelen die bleven staan maakte koningin Juliana, als herinnering aan haar moeder, een nieuw arrangement in de vorm van een kring, geplaatst onder de centrale lichtkroon (afb.1). Dit arrangement werd het uitgangspunt voor de eerste museale inrichting van de Salon op de plek die het na de restauratie kreeg. In de museale Salon van koningin Wilhelmina werd de kring weidser en uitgebreid met sierlijke, vergulde, fauteuiltjes en tafeltjes uit het meubelbestand van Het Loo (afb.2). Hieronder bevonden zich ook twee neo-Lodewijk XV-taboeretten met lage armleuningen, die oorspronkelijk in 1888 waren geleverd aan koningin Emma door Louis Majorelle uit Nancy. Hieromheen werden meubelen geplaatst die de hofstijl van voor de Eerste Wereldoorlog weerspiegelen, zoals de kast die bij het huwelijk van de koningin in 1901 geschonken werd door de minister van Buitenlandse Zaken en het Nederlandse Corps Diplomatique, een werkstuk door de befaamde Parijse meubelmakers Jansen en Zwiener in de stijl van de parademeubelen uit de periode van Lodewijk XIV. De kast werd geplaatst onder de ronde pastel van de éénjarige prinses Juliana door Thérèse Schwartz, te genen oostwand opgehangen door koningin Juliana na

de dood van haar moeder. Uit de authentieke Salon werd het Deventer tapijt, de gordijnkappen, de omvangrijke kristallen lichtkroon en het zilverleerbehang naar de museale Salon overgebracht. Een zwak punt blijft het ontbreken van de geprononceerde schoorsteenmantel met zijn grote ingebouwde spiegel, de specifieke kleurstelling van bronsgroen, lichtpaars en goud voor de betimmering, en het beschilderde plafond, dat in de authentieke Salon (in de huidige presentatie ingericht als Zitkamer van koning Willem II) in het zicht bleef. In plaats van de obligate damspiegel werd tussen de vensters het charmante inhuldigingsportret van de jonge koningin door Thérèse Schwartz opgehangen. Niet de vergulde wandtafel uit de authentieke Salon werd onder dit portret geplaatst, maar een vergulde tafel van de Parijse firma Jansen, die koningin Emma in 1902 aan haar dochter cadeau deed voor de Kleine Eetzaal van Het Loo.

Recent aangetroffen historisch beeldmateriaal

De Salon van koningin Wilhelmina is redelijk goed gedocumenteerd door haar eigen mededelingen over de voortgang van de inrichting vlak voordat zij het vorstelijk appartement betrof, door de boedelinventaris van 1905 in het Koninklijk Huisarchief te Den Haag, door een serie foto's uit omstreeks 1930 vanwege de intendance van het paleis, en door de rapportage van de toestand gedurende bezettingstijd door de concierge van Het Loo. Ten slotte beschikken we over familiefoto's die in de jaren '20 door koningin Wilhelmina in haar Salon zijn genomen. Uit het geheel komt een beeld naar voren van een grotendeels in 1897 tot stand gekomen interieur, waarvan de samenstelling regelmatig wisselde. Gaf koningin Wilhelmina bij de restyling van de staatsievertrekken in de diverse paleizen de voorkeur voor de stijl van Daniel Marot, de vormgever van het hof van de door haar bewonderde koning-stadhouder Willem III, in haar privé-vertrekken voerden de lichte, vergulde of laqué meubelen in de latere Lodewijk-stijlen de boventoon. Bij plaatsing van de meubelen maakte de intendant gebruik van plattengronden waarop nauwkeurig de 'informele' zitjes waren weergegeven. De arrangementen waren samengesteld uit hoofdzakelijk eerdere leveranties van meerdere Nederlandse meubelfirma's. In de loop van de tijd liet de koningin veranderingen aanbrengen, verhuisden meubelen naar andere vertrekken en werden nieuwe meubelen toegevoegd. Omstreeks 1930 werd de sfeer in de Salon ingrijpend gewijzigd door de vervanging van het geelzijden kamerbehangsel uit 1897 door zilverleer-papierbehang van Ryozo Wall Paper Co., de papierbehangfabriek van Yama-ji Ryozo te Tokio (in bedrijf ca 1890-1940). Een wit met goud gehoopte neo-Régence canapé was al omstreeks 1910 vervangen door een exemplaar in neo-Lodewijk XV-stijl van notenhout met goud, met twee bijbehorende armstoelen. De resterende zitmeubelen uit het eerste ameublement werden toen opnieuw bekleed. De foto's uit omstreeks 1930 zijn een weerslag van deze veranderingen (afb.3-4-5).

De inrichting zoals die uit de foto's voorkomt, zou bij nader

Afb. 3. Paleis Het Loo, de Salon van koningin Wilhelmina omstreeks 1930, noord-oosthoek. Fotograaf onbekend.

Afb. 4. Paleis Het Loo, de Salon van koningin Wilhelmina omstreeks 1930, noord-westhoek. Fotograaf onbekend. De ezels en de extra staande lamp zijn uit praktische overweging niet teruggezet omdat het publiek langs de wand door het vertrek geleid wordt. De foto laat zien dat de koningin incidenteel in haar Salon schilderde.

onderzoek goed realiseerbaar blijken te zijn. Niet alleen komen de meeste van de thans nog bestaande objecten er op voor, de foto's geven ook prijs wat nog ontbrak in de gangbare opstelling, waardoor doelgericht kon worden gezocht in het depot. Het resultaat was een plan voor de herinrichting. In totaal werden tien meubelen uit de Salon weggenomen. De twee vergulde armstoeltjes van Majorelle en de centraal geplaatste ronde notenhouten en met zilver ingelegde tafel in neo-Queen Anne-stijl konden worden overgebracht naar de vertrekken waarvoor ze bedoeld waren. De armstoeltjes keerden terug naar de Zitkamer van koningin Emma. De tafel was een geschenk van de familie van prins Hendrik ter gelegenheid van de zilveren bruiloft van het koninklijk paar in 1926. Hij werd op Het Loo aangeboden en in de Zitkamer van de prins-gemaal geplaatst. Pas vlak voor de Tweede Wereldoorlog (de prins was overleden in 1934) liet koningin Wilhelmina de tafel naar haar Salon overbrengen. Het rustbed dat na de

Afb. 5. Paleis Het Loo, de Salon van koningin Wilhelmina omstreeks 1930, zuidwand. Fotograaf onbekend. Het bronzen vrouwenbeeld, geplaatst op een plateau-vormige pendule van geel marmer, kon niet worden teruggevonden.

opening van Het Loo in een hoek van de Salon stond opgesteld en nimmer een plek in de oorspronkelijke Salon heeft gehad, benevens een met rozenhouten belijmd schrijftafeltje, versierd met porseleinen plaques in de Sèvres-stijl en verguld bronzen ornamenten uit het bezit van de koningin Anna Paulowna, werden in het depot geplaatst. Een neo-Lodewijk XV-stijl kamerscherm was voor de museale opstelling gekozen om zijn vorstelijke herkomst. Kort voor zijn val schonk keizer Wilhelm II van Duitsland dit scherm als dank voor een partij tulpenbollen voor het park van Sanssouci nabij Potsdam. De keizer kon zeer attent uit de hoek komen: door middel van achttien autochromen van de Berlijnse firma Anschutz, die in het scherm werden opgenomen, toonde hij de Nederlandse vorstin het resultaat van haar geschenk.⁴ De autochromen, close-ups van bloeiende tulpen en parterres, bleken aan frisheid te hebben ingeboet vanwege langdurige plaatsing in de opstelling. Gekozen werd voor permanente opslag.

Tegen de oostelijke wand stonden voorts twee meubelen die weliswaar illustratief waren voor de bewoning van Het Loo door koningin Wilhelmina, maar die in de oorspronkelijke Salon nooit een plek hebben gehad. Het ging om een schrijftafel van de koningin uit haar dagelijkse Woonkamer die op de eerste verdieping naast de Salon gelegen was, en de eerder genoemde kast van de firma Jansen uit 1901, waarop ook de andere bijbehorende geschenken waren geplaatst, te weten twee kandelaars en een bronzen statuette van de koningstadhouder. Koningin Wilhelmina liet het ensemble plaatsen in de voormalige Blauwe Salon van haar moeder, dus in het vertrek dat bij de restauratie van Het Loo bestemd zou worden als de museale Salon van Wilhelmina. De fysieke aanwezigheid op die plek klopte, maar de samenhang met de andere interieuronderdelen niet. Ten slotte verdween eveneens een verguld ijzeren vuurscherm, dat weliswaar in het begin van de twintigste eeuw in de Salon werd geplaatst, maar in de jaren

'20 werd vervangen door een exemplaar in neo-Lodewijk XVI-stijl. De vergulde wandtafel, die koningin Emma voor de Oude Eetzaal aanbood, werd geplaatst in de Zitkamer van prins Hendrik ter vervanging van de wandtafel uit de oorspronkelijke Salon.

De Salon van Wilhelmina opnieuw ingericht

Aan de hand van de historische foto's van de Salon uit omstreeks 1930 konden meubelen en andere objecten worden

aangewezen die, sommige pas na restauratie, opnieuw in de museale Salon werden geplaatst. In één van de hoeken werd weer een palissander vleugel neergezet (afb.6). De originele 'Palissander vleugelpiano' die blijkens de inventaris uit 1905 een jaar later van de Woonkamer naar de Salon verhuisde, een Bechstein met gedraaide balusterpoten, werd op 23 maart 1942 door de bezetter vervoerd naar het militair kamp Waalsdorp nabij Den Haag. Ook de pianokruk en de geëlektrificeerd messing pianolamp gingen mee op transport.⁵ Deze objecten keerden na de oorlog niet terug. Voor de vleugel kon

Afb. 6. Paleis Het Loo, de museale Salon van koningin Wilhelmina in 2004, noord-oosthoek. Foto Tom Haartsen.

worden teruggevallen op de vleugel van koningin Sophie, een Steinway uit 1866, eveneens van palissanderhout maar met voluutvormige poten. De vleugel kreeg eveneens zijn geborduurde kleed, een thermometer, een metronoom en een zilveren coupe, weliswaar niet de authentieke exemplaren, maar wel alle uit het depot. Een vervanging voor de pianokruk werd gevonden in een laat-negentiende-eeuwse witlaqué en met goud gehoogde pianokruk, oorspronkelijk behorend bij

de witte vleugel die prins Hendrik uit Mecklenburg meebracht en die zich niet meer in de collectie bevindt. Een vervangende lamp wordt op dit moment gereconstrueerd uit nog bestaande losse onderdelen. Uit de Zitkamer van prins Hendrik kon de wandtafel worden weggenomen. De vergulde neo-Régence wandtafel is door zijn spiegelwand en zijn hoogte van bijna één meter een zeer bepalend element in het vertrek (afb.8). Op het voetkruis prijkt weer de kleine aardewerken dekselpot.

Afb. 7. Paleis Het Loo, de museale Salon van koningin Wilhelmina in 2004, noord-westhoek. Foto Tom Haartsen.

Links en rechts van de wandtafel kregen de bestaande armstoelen een nieuwe plek, opnieuw met geborduurde kussens, afkomstig uit de collectie. Ook de canapé, die in de gebogen zijde van de vleugel werd geplaatst, kreeg kussens en een voetenkussen. Het authentieke drieslags vuurscherm in neo-Lodewijk XV-stijl, laqué en verguld, deels beglaasd en deels met zijde bespannen, werd gerestaureerd en in de haardopening geplaatst. De haardpartij in de authentieke Salon springt

daar sterker naar voren dan de schoorsteen in de museale Salon, waardoor een reep tapijt ontbreekt. Nu wordt dat gedeeltelijk aan het oog onttrokken door het vuurscherm, dat weer in de ruimte staat, en niet, zoals het verguld ijzeren exemplaar, in de haard. Twee op de foto's uit omstreeks 1930 voorkomende armstoelen konden niet in het depot worden teruggevonden. De eerste betreft één van de twee neo-Régence armstoelen, behorend tot de canapé en de ene resterende

Afb. 8. Paleis Het Loo, de museale Salon van koningin Wilhelmina in 2004, zuidwand. Foto Tom Haartsen. In plaats van de spiegel tussen de vensters het portret van koningin Wilhelmina door Thérèse Schwartz.

armstoel. Hier kwam een laag laqué fauteuiltje met geborduurde, groenzijden bekleding voor in de plaats. De neo-Lodewijk XVI-armstoel die koningin Wilhelmina in 1899 voor haar verjaardag van haar moeder ten geschenke kreeg, ontbreekt eveneens en is vervangen door een verguld armstoeltje.

De voorliefde van koningin Wilhelmina voor elegante vernis Martin-gelakte meubelen komt tot uitdrukking in de twee tafeltjes die in de Salon gebleven zijn. Op één ervan ligt nu een marmeren blokje met elektrisch drukknopje, de vooroorlogse variant van het schellenkoord. Uit de Zitkamer van koningin Emma werd een tweedeurs vernis Martin-kastje in de Salon teruggezet. Aanvankelijk stond het recht onder het portret van haar vader. Toen een staande lamp bij de canapé gewenst werd schoof men het kastje dóór. Op het marmeren blad prijken weer de ingelijste foto's, de bronzen beeldjes en het vaasje die op de foto uit omstreeks 1930 voorkomen en die alle in het depot werden aangetroffen. Het monumentale vierslags vernis Martin-kamerscherm, omstreeks 1900 naast de schoorsteen neergezet om tocht te weren, werd gerestaureerd en teruggeplaatst (afb.7). Het is een opvallend, typisch 'Wilhelminiaans' hofmeubel, vermoedelijk afkomstig uit de meubelfabriek van C.H. Eckhart te Rotterdam.⁶ In het verguld bronzen beslag is de gekroonde W verwerkt. De stijl is die van de vroege achttiende eeuw en op één van de slagen is een romantische voorstelling van de koning-stadhouder geschilderd. Op één van de grote vernis Martin-tafels is een verguld bronzen tafellamp geplaatst. De lampenkap zoals die op de foto uit omstreeks 1930 voorkomt werd niet teruggevonden. Een kanten kap, mogelijk afkomstig van koningin Emma, is hiervoor in de plaats komen. Koningin Emma gaf bij herhaling kanten of zelf geborduurde lampenkappen en kussens aan haar dochter cadeau. Op een bronzen voet van een negentiende-eeuwse olielamp, niet het exemplaar op de foto, is een kap gezet van rode geplisseerde zijde met festonnering van gouddraad, uit de eerste helft van de twintigste eeuw.

Schilderijen, foto's en drukknopjes

Ook op het terrein van de wanddecoraties zijn beeldbepalende veranderingen doorgevoerd. Het ronde portret van de éénjarige prinses Juliana, tegen de oostwand opgehangen door koningin Juliana, bleef weliswaar in de museale Salon gehandhaafd, maar het kreeg een nieuwe plek boven de dubbele deuren naar de Zitkamer van prins Hendrik, naast het omvangrijke olieverfportret dat Lizzy Ansingh op Het Loo schilderde van de 21-jarige prinses Juliana. Rechts van de schoorsteen, boven de vleugel, hangt opnieuw het grote doek van David A.C. Artz, 'In afwachting van de boot', een schilderij van een Katwijks meisje dat in 1893 door koningin Emma was aangekocht en dat in de jaren '20 naar de Salon was overgebracht. Boven de canapé werd het schilderij teruggehangen dat koningin Wilhelmina schilderde van de vijver in het paleispark. Op de foto uit omstreeks 1930 is te zien, dat hierboven een polderlandschap hing, vermoedelijk ook van de

hand van de koningin. Dit schilderij bleek niet aanwezig in de collectie. Gekozen werd voor een klein schilderij, een gezicht op Schwarzburg, het stamslot van de moeder van prins Hendrik in Thüringen. Hier ontmoette de jonge koningin haar toekomstige echtgenoot. Koningin Wilhelmina schilderde het kasteel korte tijd later. Het portret van koningin Emma met de jonge prinses Wilhelmina op de arm door Thérèse Schwartze uit 1881, is tijdelijk uit de Salon weggenomen in verband met een tentoonstelling. Tot november 2004 hing de omvangrijke monochrome olieverfschets van koningin Wilhelmina door Willy Sluiter uit 1926 er voor in de plaats. Het portret typeert de koningin uit de dagen van de inrichting van haar Salon op Het Loo en het ontleent zijn tijdelijke bestaansrecht op deze plek door het stafbesluit de bewoningsgeschiedenis van de vertrekken te verduidelijken door portretten van de bewoner. Men moet er overigens van bewust zijn dat de koningin haar portret in haar eigen vertrekken niet graag zag.

Koningin Wilhelmina omringde zich overigens wel graag met portretfoto's van haar overleden en nog levende familieleden en bevriende staatshoofden. Van een staatsieportret van koningin Emma als regentes, gehuld in rouw om haar overleden echtgenoot koning Willem III, werd een nieuwe afdruk gemaakt. De duifgrijs gelakte, neo-rococo-gesneden fotolijst is er weer omheengezet. Een staatsieportret van Leopold III en Astrid van België als kroonprinselijk paar kort na hun huwelijk in 1926 gefotografeerd, stond voor de oorlog op een tafel onder het grote portret van prinses Juliana. Het authentieke, gesigeneerde, exemplaar kon niet worden teruggevonden. Van het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel ontving Het Loo een origineel identiek exemplaar, zij het zonder de signaturen. Ten slotte werd het herstelde arrangement aangevuld met een keur aan kleine objecten die op de foto's waren te identificeren; porseleinen beeldjes, kleine bronsjes, coupes en vaasjes. Eén van de historische foto's van het interieur van de authentieke Salon omstreeks 1930 werd opnieuw uitvergroot afgedrukt en goed zichtbaar voor het publiek neergezet als vorm van verantwoording.

De Salon van koningin Wilhelmina is uit oogpunt van de geschiedenis van het Nederlands interieur van grote betekenis. De koningin heeft een groot deel van haar leven dit vertrek, sinds eeuwen het privé-terrein van de Nederlandse vorsten, bewoond. De inventaris bleef grotendeels bewaard, en dat is een wonder, want tijdens de bezetting was Het Loo, als Duits militair hospitaal en als hoofdkwartier van de SD, een strategisch doel. Het is in het bijzonder aan koningin Juliana te danken geweest dat na de troonsafstand van haar moeder, en wederom na haar dood, veel van de sfeer van de Salon behouden bleef. Tegenwoordig heeft de Salon weer veel van zijn vooroorlogse allure terug gekregen. Er is niet gekozen voor een opeenstapeling van objecten van uiteenlopende aard om het oog van de bezoeker te behagen. De huidige presentatie geeft weer een reëel beeld van de oorspronkelijke, persoonlijke inrichting van de koninklijke Salon.

Het hoofdgebouw van Paleis Het Loo telt thans ruim 100 ver-

trekken. Slechts zeven zijn bij de restauratie praktisch volledig ongemoeid gelaten. Het betreft een reeks kleine vertrekken van koningin Wilhelmina, en het appartement dat de jonge prinses Juliana bewoonde voor haar huwelijk in 1937, aan de vooravond van haar verhuizing naar Paleis Soestdijk. De vertrekken van Juliana liggen achter de museale Werkkamer van koningin Wilhelmina. Het ligt in de bedoeling de Zitslaapkamer van prinses Juliana in de loop van dit jaar voor het publiek open te stellen door de publieksruimte in de Werkkamer te verleggen tot de dubbele deuren die naar de kamer van prinses Juliana leiden. De kamer is goed gedocumenteerd en heeft zijn opmerkelijke behangsels en een tapijt uit de eerste decennia van de twintigste eeuw behouden. Het ameublement, in een gematigde art deco-stijl, werd geleverd door de firma Pander, en bevindt zich in de collectie van Paleis Het Loo. Op dit moment ondergaan de authentieke gordijnen en vitrages een grondige restauratie.

Noten

1. A.W. Vliegthart, *Museale aspecten restauratie paleis Het Loo*, nota vanwege de minister van CRM, 1972, punt 6.
2. Th. Booy, *Het is stil op Het Loo... Overpeinzingen in memoriam koningin Wilhelmina*, Amsterdam 1963, 120.
3. Booy 1963, 11-12.
4. Paul Rem, *Hofmeubilair. Negentiende-eeuwse meubelen uit de collectie van Paleis Het Loo*, Zwolle 2003, nr.121.
5. Den Haag, Koninklijk Huisarchief, E9c-1174: 'Uit Het Loo weggevoerd op 23 maart 1942 per auto naar Den Haag, bestemd voor Kamp Waalsdorp: 1 vleugel (zwart) merk Bechstein. 1 pianokruk. 1 pianolamp'.
6. Rem 2003, nr.118.

KNOB

JAARVERSLAG 2004

Bestuur, bureau en leden

Aan het begin van het verslagjaar bestond het bestuur van de Bond uit mr. C.J.D. Waal, voorzitter, mr. G.W. van Herwaarden, secretaris, P.A. Vriens, penningmeester, drs. D.P. Hallewas, drs. C.W.M. Hendriks, drs. J.P.C.A. Hendriks, ir. D.G. de Hoog, mevr. J.E. Oldenburger, drs. C.J. van der Peet en ir. L.B. Wevers, leden. Tijdens de Algemene Ledenvergadering, die op 17 april in Utrecht werd gehouden, traden om statutaire redenen de heren Van Herwaarden en Vriens uit het bestuur. Aangezien voor hen nog geen opvolgers beschikbaar waren, verklaarden zij zich bereid gedurende nog een jaar hun werkzaamheden voort te zetten. Jonkheer ir. D.L. Six, restauratiearchitect te Zeist, werd tot lid van het bestuur benoemd. Daar aan het einde van het verslagjaar de voorzitter vanwege het ondergaan van een hartoperatie uit functie was, werd de heer Six met het vice-voorzitterschap belast. Het bestuur kwam op verschillende locaties ten kantore van de diverse bestuursleden bijeen op 12 januari, 2 februari, 8 maart, 5 april, 10 mei, 21 juni – de eerste bestuursvergadering op het nieuwe adres in het Erfgoedhuis te Amsterdam – 12 juli, 6 september, 4 oktober, 8 november en 13 december.

Mevr. J.A. van den Berg functioneerde weer gedurende het gehele jaar als Chef de Bureau. De verplaatsing van het bureau van Mariaplaats 51 te Utrecht naar het Erfgoedhuis, Herengracht 474 te Amsterdam, legde een zware, zij het tijdelijke, druk op haar normale werkzaamheden. Dat deze verplaatsing medio juni kon zich min of meer geruisloos kon voltrekken, is voor een belangrijk deel aan haar inzet en organisatorisch vermogen te danken. Voor mevr. Van den Berg was het vooral van belang werkzaam te kunnen zijn in een wat minder geïsoleerde werkomgeving. Het contact met mensen, die werkzaam zijn bij organisaties in hetzelfde werkveld, wordt zowel door haar als door de KNOB als stimulerend ervaren.

Het aantal leden bleef zich rond de duizend bewegen. Er vonden de gebruikelijke mutaties in het ledenbestand voor door overlijden en bedanken. Verheugend is dat door de aanwas van jongere leden het verlies aan oudere leden in voldoende mate wordt gecompenseerd.

Op 20 maart overleed Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana, sedert 1948 Beschermvrouwe van de Bond. Het bestuur bood condoléances aan aan Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard. Aan Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins van Oranje werd het verzoek voorgelegd het Beschermheerschap van de Bond op zich te willen nemen. De Prins heeft echter laten weten aan dit verzoek geen gevolg te zullen geven omdat ten aanzien van dergelijke verzoeken een veel stringenter en terughoudender beleid wordt gevoerd. Het jaarverslag 2003 werd gepubliceerd in het *Bulletin* 2004 nr. 4.

Algemene ledenvergadering en studiedagen

De KNOB-Jaardag vond plaats op 31 januari in de refter van het thans als conferentieoord functionerende Dominicanenklooster aan de Assendorperstraat te Zwolle in samenwerking met het Oversticht. Centraal stonden het functioneren van het provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel en het door een zestal organisaties, waaronder het Oversticht, opgezette project 'Erfgoed bereikbaar'. De bij deze gelegenheid door voorzitter Waal uitgesproken jaarrede werd met het verslag van de bijeenkomst gepubliceerd in het *Bulletin* 2004, nr. 1-2.

Op 26 maart werd in het Vakbondsmuseum aan de Henri Polaklaan te Amsterdam een eerste studiedag over het thema 'Reconstructie'